

เปิดโลกสังคมศึกษา: เส้นทางพลเมืองดิจิทัล

Social Studies Unlocked: The Path to Digital Citizenship

เอกพันธ์ มะเดื่อ*

Ekkapan Maduea

พระครูวิริยปัญญาภิวัฒน์

Phrakhruwiriyananyapiwat

พระครูศรีสุนทรสรกิจ

Phrakhrusrisonthonsorrakit

ฉัตรชัย ทันบาล

Chatchai Tanbal

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: ekkapan.ma@mcu.ac.th*

วันที่รับบทความ (Received): 10 มกราคม 2569

วันที่แก้ไขบทความ (Revised): 27 มกราคม 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted): 1 กุมภาพันธ์ 2569

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการเปลี่ยนผ่านบทบาทของครูสังคมศึกษาจากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ (Instructor) ไปสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) และผู้ออกแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ (Learning Designer) โดยมุ่งนำเสนอการสังเคราะห์องค์ความรู้และแนวทางการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในบริบทของโลกยุคดิจิทัลที่มีความผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ (VUCA World) ผ่านการวิเคราะห์หลักการพื้นฐานของการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาสมัยใหม่ การพัฒนาหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่น การประยุกต์ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดขั้นสูง การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) และการใช้การวิจัยเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนการสอน ผลจากการสังเคราะห์เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องบูรณาการศาสตร์การสอนสมัยใหม่เข้ากับเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างกลมกลืน โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ มีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ รู้เท่าทันสื่อ และมีความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับท้องถิ่นและสังคมโลก

คำสำคัญ: สังคมศึกษา; ยุคดิจิทัล; พลเมืองดิจิทัล; นวัตกรรมการศึกษา

Abstract

This academic article aims to propose guidelines for the transformation of the role of social studies teachers from knowledge transmitters (Instructors) to learning facilitators (Facilitators) and learning innovation designers (Learning Designers). The article focuses on

synthesizing bodies of knowledge and instructional approaches for social studies education within the context of the digital era characterized by volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity (the VUCA world). The analysis emphasizes fundamental principles of contemporary social studies instruction, the development of flexible curricula, and the application of educational innovations and digital technologies to enhance higher-order thinking skills. In addition, the article highlights the importance of fostering digital citizenship and employing research-based approaches to improve teaching and learning practices. The synthesis of relevant academic literature and empirical research indicates that social studies learning management in the 21st century requires the seamless integration of modern pedagogical approaches with digital technologies. Such integration should emphasize learner-centered instruction through active learning processes in order to cultivate high-quality citizens who possess critical thinking skills, media literacy, and a strong sense of social and global responsibility.

Keywords: Social Studies; Digital Era; Digital Citizenship; Educational Innovation

บทนำ

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ที่กำลังขับเคลื่อนด้วยพลวัตทางเทคโนโลยีและสังคมอย่างรุนแรง ส่งผลให้สภาพการณ์ปัจจุบันเต็มไปด้วยความผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ หรือที่รู้จักกันในนามของ “VUCA World” (Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity) ปรากฏการณ์นี้ไม่ได้เป็นเพียงความท้าทายทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างทางสังคมและวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง ระบบการศึกษาทั่วโลกจึงเผชิญกับแรงกดดันมหาศาลให้ต้องปรับตัวอย่างเร่งด่วนเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นศาสตร์แห่งการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ที่ต้องทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการบ่มเพาะพลเมืองให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีแบบก้าวกระโดด (Digital Disruption) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ทำให้องค์ความรู้เดิม รูปแบบการปฏิสัมพันธ์เดิม และทักษะการดำรงชีวิตแบบเดิม อาจไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของผู้เรียนในอนาคตที่ต้องเผชิญกับโลกเสมือนจริงควบคู่กับโลกความเป็นจริง (พลพีระ วงศ์พรประทีป, 2567: 133)

ในบริบทของการจัดการศึกษาช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การเรียนการสอนสังคมศึกษามักยึดติดกับกรอบแนวคิดแบบดั้งเดิมที่เน้นการถ่ายทอดเนื้อหาสาระตามตำราเรียน (Textbook-based) โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนจดจำองค์ความรู้ใน 5 สาระหลัก ได้แก่ ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม, หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม, เศรษฐศาสตร์, ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากเอกสารทางวิชาการและแนวโน้มการศึกษาโลก พบว่าบริบทของสังคมศึกษาในยุคใหม่ได้ขยายขอบเขตไปไกลกว่าการเรียนรู้เนื้อหาในห้องเรียน สู่การสร้างและพัฒนา “พลเมืองดิจิทัล” (Digital Citizen) ที่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การรู้เท่าทันสื่อ และมีความรับผิดชอบต่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตในยุคสารสนเทศ การเป็นพลเมืองดิจิทัลไม่ได้หมายถึงเพียงผู้ที่มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงมิติทางจริยธรรม ความ

ตระหนักรู้ในสิทธิและหน้าที่บนโลกไซเบอร์ และความสามารถในการจัดการกับข้อมูลข่าวสารจำนวนมากได้อย่างชาญฉลาด (สุทธิพร แพนทอง, 2564: 15-16)

แม้จะมีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษา แต่ปัญหาที่พบในปัจจุบัน คือ การจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่ยังคงติดอยู่ในกับดักของการเน้นการท่องจำเนื้อหา (Rote Learning) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ระดับผิวเผินที่ไม่สามารถกระตุ้นกระบวนการคิดขั้นสูงของผู้เรียนได้ นอกจากนี้ การขาดการเชื่อมโยงเนื้อหาบทเรียนกับบริบทความเป็นจริงในโลกดิจิทัล ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างสิ่งที่เรียนกับสิ่งที่ผู้เรียนเผชิญในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้ผู้เรียนไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของวิชาสังคมศึกษา มองว่าเป็นวิชาที่ล้าหลังและไกลตัว ยิ่งไปกว่านั้น วิธีการสอนแบบเดิมยังทำให้ผู้เรียนขาดทักษะที่จำเป็นในการเผชิญหน้ากับความท้าทายใหม่ๆ เช่น การขาดวิจารณญาณในการเสพสื่อ การไม่รู้เท่าทันข่าวปลอม (Fake News) หรือการขาดภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล ซึ่งเป็นทักษะวิกฤตสำหรับเยาวชนในยุคปัจจุบัน (ฐากร สิทธิโชค, 2564: 157)

ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบสนองต่อวิกฤตการณ์และความท้าทายดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวทางการยกระดับการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษา โดยสังเคราะห์องค์ความรู้จากหลักการพื้นฐานทางปรัชญาการศึกษา ทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ และนวัตกรรมการสอน เพื่อเสนอแนะแนวทางที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมให้แก่ครูสังคมศึกษาและนักการศึกษา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบการเรียนรู้ที่ทรงพลัง การนำเสนอจะครอบคลุมตั้งแต่การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของผู้สอน การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์ ไปจนถึงการวัดและประเมินผลที่เน้นสมรรถนะ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ การสร้างผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ เปี่ยมด้วยปัญญาและคุณธรรม พร้อมที่จะดำรงชีวิตและขับเคลื่อนสังคมโลกยุคดิจิทัลได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาที่ยืดหยุ่นและตอบสนองต่อยุคสมัย

หัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพเริ่มต้นจาก “หลักสูตร” (Curriculum) ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดและทิศทางหลักในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามที่สังคมพึงประสงค์ หลักสูตรมิได้เป็นเพียงเอกสารกำหนดเนื้อหา หากแต่เป็นระบบพลวัตที่สะท้อนปรัชญาการศึกษา อุดมการณ์ทางสังคม และทิศทางการพัฒนาประเทศ ในบริบทของโลกยุคดิจิทัลและสังคม VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) หลักสูตรสังคมศึกษาจึงจำเป็นต้องได้รับการออกแบบให้มีความ “ยืดหยุ่น” (Flexible Curriculum) สามารถปรับตัวตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้เรียน ชุมชน และสังคมโลก

หลักสูตรสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 มิได้มุ่งเพียงการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือหน้าที่พลเมืองเท่านั้น แต่ต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็น “พลเมืองที่มีสมรรถนะ” มีวิจารณญาณ เข้าใจความซับซ้อนของสังคม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างสันติและสร้างสรรค์

1. จากหลักสูตรอิงเนื้อหาสู่หลักสูตรฐานสมรรถนะ

การพัฒนาหลักสูตรในปัจจุบันสะท้อนการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ทางการศึกษาอย่างชัดเจน จากหลักสูตรที่มุ่งเน้น “เนื้อหาเป็นศูนย์กลาง” (Content-based Curriculum) ไปสู่หลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับ “สมรรถนะของผู้เรียน” (Competency-based Curriculum) โดยเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตและสังคม มากกว่าการจดจำข้อมูลหรือท่องจำข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว

หลักสูตรฐานสมรรถนะในสาขาสังคมศึกษามุ่งให้ผู้เรียนสามารถใช้ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และคุณลักษณะเชิงคุณค่าในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อย่างรอบด้าน ผู้เรียนต้องสามารถเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน วิเคราะห์ปัญหาสังคมอย่างมีเหตุผล และเสนอแนวทางแก้ไขอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนบทบาทของผู้เรียนจาก “ผู้รับความรู้” ไปสู่ “ผู้สร้างองค์ความรู้” (Knowledge Constructor)

การพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาภายใต้แนวคิดฐานสมรรถนะจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการบูรณาการ (Integration) ทั้งในระดับสาระภายในกลุ่มวิชา เช่น การเชื่อมโยงประวัติศาสตร์กับภูมิศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง และในระดับสหวิชา (Interdisciplinary) เพื่อให้ผู้เรียนเห็นภาพรวมของปรากฏการณ์ทางสังคมในมิติที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกัน การเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวจะช่วยลดการเรียนรู้แบบแยกส่วน และส่งเสริมความเข้าใจเชิงระบบ (Systems Thinking)

นอกจากนี้ หลักสูตรสังคมศึกษายังต้องมุ่งพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะกรอบทักษะ 3Rs8Cs ซึ่งประกอบด้วยทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน และการคิดคำนวณ ควบคู่กับทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน ความคิดสร้างสรรค์ การรู้เท่าทันสื่อและเทคโนโลยี ความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม ทักษะเหล่านี้มีความสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาที่มุ่งสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพและพร้อมเผชิญกับความท้าทายของโลกยุคใหม่ (มนตรี วงษ์สะพาน, 2564: 129; พลพีระ วงศ์พระทีป, 2567: 140)

2. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษานับเป็นกลไกสำคัญในการแปลงนโยบายและกรอบหลักสูตรระดับชาติสู่การปฏิบัติจริงในบริบทพื้นที่ โดยครูสังคมศึกษาในฐานะ “นักพัฒนาหลักสูตรระดับปฏิบัติการ” ต้องมีบทบาทเชิงรุกในการออกแบบ ปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน ชุมชน และสังคมรอบด้าน

กระบวนการสำคัญประการแรก คือ การวิเคราะห์ความต้องการและบริบท (Needs Assessment) ซึ่งครอบคลุมการศึกษาลักษณะผู้เรียน สภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และทุนทางสังคมของชุมชน ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นฐานในการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ และผลลัพธ์การเรียนรู้ของหลักสูตรสถานศึกษาให้มีความชัดเจนและมีทิศทางร่วมกัน

การนำอัตลักษณ์ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชุมชน และหลักธรรมทางศาสนา เช่น หลักพุทธปรัชญา มาบูรณาการเข้ากับมาตรฐานการเรียนรู้แกนกลาง ถือเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความหมายให้กับการเรียนรู้ การเรียนสังคมศึกษาในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้เรียนตระหนักถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของชุมชน และสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้เชิงนามธรรมกับประสบการณ์ชีวิตจริง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง

นอกจากนี้ การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษายุคใหม่ต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences) โดยออกแบบโครงสร้างหลักสูตรให้มีความยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนรู้ตามความสนใจ ความถนัด และศักยภาพของตนเอง แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-centered Approach) และการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning)

การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือเสริมการสอน แต่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาหลักสูตร ที่ช่วยขยายโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ เปิดพื้นที่การเรียนรู้ไร้พรมแดน และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน ทั้งนี้ การบูรณาการเทคโนโลยีต้องดำเนินไปอย่างมีวิจารณญาณ

คำนึงถึงคุณค่าเชิงการศึกษา และความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา (ทิพย์ ชันแก้ว, 2561: 145; ศุภิสรา ทดลา และคณะ, 2563: 209-211)

สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาในยุคดิจิทัลและสังคม VUCA จำเป็นต้องออกแบบให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลง โดยเปลี่ยนจากการเน้นเนื้อหาเป็นศูนย์กลางไปสู่หลักสูตรฐานสมรรถนะที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน หลักสูตรควรบูรณาการสาระวิชาและสหวิชา เพื่อส่งเสริมการคิดเชิงระบบและการแก้ปัญหาอย่างมีวิจารณญาณ กระบวนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาต้องยึดผู้เรียน ชุมชน และอัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นฐาน พร้อมเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้เฉพาะบุคคล การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสมจะช่วยเสริมสร้างทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและความรับผิดชอบต่อสังคมโลก

กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ในวิชาสังคมศึกษา

การเปลี่ยนผ่านจากห้องเรียนแบบบรรยาย (Passive Learning) สู่การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงของผู้เรียน แนวคิด Constructivism เชื่อว่าผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเองผ่านประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติ การจัดการเรียนรู้เชิงรุกในวิชาสังคมศึกษาจึงมุ่งเน้นกระบวนการที่ให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา และสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ โดยเชื่อมโยงกับบริบทของสังคมและชีวิตจริง (มนตรี วงษ์สะพาน, 2564: 47-50; พลพิระ วงศ์พรประทีป, 2567: 143)

1. การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning: PBL)

ในวิชาสังคมศึกษา PBL เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการฝึกทักษะการแก้ปัญหาและการคิดเชิงวิพากษ์ ตัวอย่างเช่น การนำปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน หรือปัญหาสิทธิมนุษยชน มาเป็นโจทย์ในการเรียนรู้ ผู้เรียนจะได้ฝึกกระบวนการสืบค้นข้อมูล วิเคราะห์สาเหตุ และเสนอแนวทางแก้ไข ซึ่งสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 ในทางพุทธศาสนา ได้แก่ ทุกข์ (กำหนดปัญหา), สมุทัย (ตั้งสมมติฐานหาสาเหตุ), นิโรธ (ทดลอง/เป้าหมาย) และมรรค (วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อแก้ปัญหา) กระบวนการนี้ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจรากเหง้าของปัญหาอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล (พระมหาโยธิน มหาวิโร และคณะ, 2564: 97)

2. การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning: PjBL)

การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำโครงงานสังคมศึกษา ช่วยส่งเสริมทักษะการทำงานเป็นทีม (Collaboration) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ผู้เรียนสามารถบูรณาการความรู้ทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมหรือแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น การทำโครงการแผนที่เดินดินเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน หรือการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านสื่อดิจิทัล ซึ่งเป็นการเปลี่ยนบทบาทผู้เรียนจากผู้รับความรู้เป็นผู้สร้างนวัตกรรม (วิเชียร อินทรสมพันธ์ และคณะ, 2565: 19-23)

3. การสืบเสาะหาความรู้ (Inquiry-Based Learning) และปฏิจาภิสนา

กระบวนการสืบเสาะหาความรู้เป็นหัวใจสำคัญของการสร้างนักสังคมศึกษาที่ใฝ่รู้ ครูมีบทบาทในการใช้คำถามกระตุ้นคิด (Questioning Technique) หรือการใช้วิธีการสอนแบบ “ปฏิจาภิสนา” เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสงสัยและแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง วิธีการนี้ช่วยลดบทบาทของครูจากการเป็นผู้บอกความรู้มาเป็นผู้ชี้แนะ (Coach) และผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (พระมหาโยธิน มหาวิโร และคณะ, 2564: 92; สุทธิพร แท่นทอง, 2564: 19-21)

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้เชิงรุกในวิชาสังคมศึกษาเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงของผู้เรียน โดยยึดแนวคิดคอนสตรัคติวิสต์ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ผ่านประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติ รูปแบบการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน และการสืบเสาะหาความรู้ ช่วยพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และความคิดสร้างสรรค์ กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวยังเชื่อมโยงความรู้กับบริบทสังคมและชีวิตจริงอย่างมีความหมาย พร้อมทั้งปรับบทบาทของครูจากผู้ถ่ายทอดความรู้เป็นผู้อำนวยความสะดวกและผู้ชี้แนะ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและพร้อมเผชิญความท้าทายในสังคมร่วมสมัย

นวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัล: เครื่องมือพลิกโฉมการสอนสังคมศึกษา

ในยุคดิจิทัล เทคโนโลยีและนวัตกรรมมีได้ทำหน้าที่เป็นเพียง “อุปกรณ์เสริม” ของการจัดการเรียนการสอน หากแต่ได้กลายเป็น “โครงสร้างพื้นฐานทางการเรียนรู้” ที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนรู้ กระบวนการคิด และวิธีการเข้าถึงองค์ความรู้ของผู้เรียนอย่างลึกซึ้ง วิชาสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงจำเป็นต้องปรับตัวอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อน เชื่อมโยงมิติทางเวลา พื้นที่ และวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการสอนสังคมศึกษาภายใต้กรอบแนวคิด TPACK Model (Technological Pedagogical Content Knowledge) เป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้ครูสามารถผสานความรู้ด้านเนื้อหา (Content Knowledge) วิธีการสอน (Pedagogical Knowledge) และเทคโนโลยี (Technological Knowledge) เข้าด้วยกันอย่างสมดุล การจัดการเรียนรู้ภายใต้กรอบดังกล่าวมิได้มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีเพียงเพื่อความทันสมัย หากแต่เป็นการใช้เทคโนโลยีเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ สร้างแรงจูงใจ และส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึกของผู้เรียนในมิติสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

1. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ (Geo-Informatics)

ในสาระภูมิศาสตร์ เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศถือเป็นนวัตกรรมสำคัญที่ช่วยเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้จากการจดจำข้อมูลเชิงนามธรรม ไปสู่การเรียนรู้ผ่านภาพ เส้นทาง และความสัมพันธ์เชิงพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม การใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น Google Earth ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) และแอปพลิเคชันแผนที่ออนไลน์ ช่วยให้ผู้เรียนสามารถมองเห็นลักษณะทางกายภาพของโลก การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การจัดการเรียนรู้ภูมิศาสตร์ผ่านเทคโนโลยีดังกล่าวเอื้อต่อการพัฒนาทักษะการคิดเชิงพื้นที่ (Spatial Thinking) ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์รูปแบบการกระจายของทรัพยากรธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หรือผลกระทบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีเหตุผล นอกจากนี้ การเรียนรู้เรื่องภัยพิบัติธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือการจัดการทรัพยากร ผ่านแบบจำลองสถานการณ์เสมือนจริง ยังช่วยสร้างความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อมและความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับโลก

อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยความรู้และทักษะเฉพาะทางของครูผู้สอน ครูสังคมศึกษาจึงต้องพัฒนาความสามารถในการเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสม อธิบายข้อมูลเชิงพื้นที่อย่างถูกต้อง และเชื่อมโยงข้อมูลดิจิทัลกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

เพื่อให้การเรียนรู้ได้เป็นเพียงการใช้เทคโนโลยีเชิงเทคนิค แต่เป็นการสร้างความเข้าใจเชิงแนวคิดอย่างแท้จริง (เนาวรัตน์ หอมขจร, 2566: 101)

2. สื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้

สื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการขยายขอบเขตของห้องเรียนจากพื้นที่ทางกายภาพสู่พื้นที่การเรียนรู้แบบไร้พรมแดน (Borderless Learning) การใช้เครื่องมือ เช่น Facebook Group, Google Classroom, Zoom หรือแพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์อื่นๆ ช่วยสร้างชุมชนการเรียนรู้ (Learning Community) ที่ผู้เรียนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อภิปรายประเด็นทางสังคม และนำเสนอผลงานได้อย่างต่อเนื่อง

การเรียนรู้สังคมศึกษาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ เช่น เอกสารทางประวัติศาสตร์ ข่าวสารร่วมสมัย หรือมุมมองจากผู้คนในสังคมต่างวัฒนธรรม ซึ่งช่วยเสริมสร้างทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการรู้เท่าทันสื่อ นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยี AR (Augmented Reality) และ VR (Virtual Reality) ในการจำลองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญ หรือศาสนสถาน ยังช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่เสมือนจริง ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเชิงลึกและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กับการปลูกฝังจริยธรรมดิจิทัลและความรับผิดชอบในการใช้สื่อ ครูสังคมศึกษาจึงต้องทำหน้าที่กำกับ ดูแล และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย เพื่อให้สื่อดิจิทัลเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ มิใช่แหล่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม (แสงสุรีย์ ทองขาว และคณะ, 2566: 137-140)

3. การพัฒนานวัตกรรมการสอนของครู

ในบริบทการศึกษายุคใหม่ ครูสังคมศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาบทบาทของตนเองจาก “ผู้ใช้เทคโนโลยี” ไปสู่การเป็น “นวัตกรทางการศึกษา” (Educational Innovator) ที่สามารถออกแบบและสร้างสรรค์นวัตกรรมการสอนที่ตอบสนองต่อความหลากหลายของผู้เรียน การพัฒนาสื่อการสอนดิจิทัล เช่น บทเรียนออนไลน์ แอปพลิเคชันเพื่อการเรียนรู้ หรือเกมเพื่อการศึกษา (Gamification) เช่น Kahoot และ Quizizz ช่วยเพิ่มแรงจูงใจในการเรียนรู้ และทำให้กระบวนการเรียนรู้มีความท้าทายและสนุกสนาน

นวัตกรรมการสอนดิจิทัลยังช่วยให้ครูสามารถเก็บข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบผ่านเครื่องมือ Learning Analytics ซึ่งเอื้อต่อการวิเคราะห์ความก้าวหน้า การปรับกิจกรรมการเรียนรู้ และการประเมินผลตามสภาพจริง การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ดังกล่าวช่วยให้การจัดการเรียนรู้มีความแม่นยำและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนแต่ละคนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การพัฒนานวัตกรรมการสอนไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยกรอบคิดเชิงวิชาการ ความเข้าใจผู้เรียน และความตระหนักในเป้าหมายการศึกษาสังคมศึกษา การสร้างนวัตกรรมที่มีคุณค่าเชิงการศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่ผสมผสานความคิดสร้างสรรค์ ความรู้ทางวิชาชีพ และจิตวิญญาณความเป็นครูเข้าไว้ด้วยกันอย่างสมดุล (เจษฎาภรณ์ รันศรี และคณะ, 2567: 9)

สรุปได้ว่า นวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลได้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญที่พลิกโฉมการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงมิติเวลา พื้นที่ และวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ การบูรณาการเทคโนโลยีภายใต้กรอบ TPACK ช่วยยกระดับคุณภาพการเรียนรู้และส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึก การใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ สื่อสังคมออนไลน์ และแพลตฟอร์มดิจิทัลเอื้อต่อการพัฒนาทักษะการคิดเชิงพื้นที่ การคิดเชิงวิพากษ์ และการรู้เท่าทันสื่อ ควบคู่กับการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมาย บทบาทของครูสังคมศึกษาจึงต้องพัฒนาไปสู่

นวัตกรรมทางการศึกษาที่สามารถออกแบบนวัตกรรมการสอนอย่างมีคุณค่า บนพื้นฐานของจริยธรรมดิจิทัล และเป้าหมายการศึกษาที่ชัดเจน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและความรับผิดชอบต่อสังคมโลก

การสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship)

เป้าหมายสูงสุดประการหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา คือ การพัฒนาผู้เรียนให้เป็น “พลเมืองดี” ที่มีความรู้ ความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ต่อสังคม ในบริบทของศตวรรษที่ 21 ซึ่งเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อออนไลน์ได้กลายเป็นพื้นที่สำคัญของการดำรงชีวิต การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมทางสังคม แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองดีจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติของสังคมทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ได้ขยายขอบเขตไปสู่ “พื้นที่สาธารณะดิจิทัล” (Digital Public Sphere) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) จึงเป็นกรอบแนวคิดที่สะท้อนการปรับตัวของการศึกษาสังคมศึกษาต่อบริบทโลกยุคใหม่ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ มีจริยธรรม เคารพสิทธิของผู้อื่น และตระหนักถึงผลกระทบของการกระทำของตนในโลกออนไลน์ แนวคิดดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมที่ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว และพรมแดนระหว่างโลกจริงกับโลกเสมือนเริ่มเลือนราง

ในบริบทนี้ ครูสังคมศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการออกแบบการเรียนรู้ที่ช่วยหล่อหลอมผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมออนไลน์อย่างสันติ เคารพความแตกต่าง และใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

1. องค์ประกอบของความเป็นพลเมืองดิจิทัล

แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองดิจิทัลของ Ribble (2015: 58) ได้เสนอกรอบคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองดิจิทัลที่ดีไว้ 3 ประการ ได้แก่ ความเคารพ (Respect) ความรู้ (Educate) และการปกป้อง (Protect) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นฐานในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาได้อย่างเป็นระบบ

ประการแรก ความเคารพ (Respect) หมายถึงการเคารพตนเองและผู้อื่นในพื้นที่ดิจิทัล ผู้เรียนต้องตระหนักถึงมารยาททางดิจิทัล (Digital Etiquette) การใช้ถ้อยคำที่เหมาะสม การไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และการยอมรับความแตกต่างทางความคิดเห็น วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ การปลูกฝังคุณลักษณะด้านนี้ช่วยลดปัญหาความขัดแย้ง การใช้ความรุนแรงทางวาจา และพฤติกรรมการคุกคามทางออนไลน์ (Cyberbullying) ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในสังคมดิจิทัลร่วมสมัย

ประการที่สอง ความรู้ (Educate) ครอบคลุมความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ (Media and Information Literacy) การคิดเชิงวิพากษ์ต่อข้อมูลข่าวสาร และความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายและกติกาดิจิทัล ผู้เรียนต้องสามารถประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล แยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น และตระหนักถึงผลกระทบของข่าวปลอม ข้อมูลบิดเบือน และวาทกรรมสร้างความเกลียดชังในโลกออนไลน์ ความรู้ด้านนี้ถือเป็นสมรรถนะสำคัญของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยดิจิทัล ที่การตัดสินใจของบุคคลเชื่อมโยงโดยตรงกับข้อมูลที่บริโภค

ประการที่สาม การปกป้อง (Protect) หมายถึงการตระหนักถึงสิทธิและความรับผิดชอบของตนในโลกดิจิทัล รวมถึงการดูแลความปลอดภัยของข้อมูลส่วนบุคคล ความมั่นคงทางไซเบอร์ และสุขภาพจิตดิจิทัล (Digital Well-being) ผู้เรียนต้องเข้าใจความเสี่ยงจากการใช้เทคโนโลยี เช่น การละเมิดข้อมูลส่วนบุคคล การหลอกลวงออนไลน์ และผลกระทบด้านจิตใจจากการใช้สื่อดิจิทัลอย่างไม่สมดุล

การส่งเสริมองค์ประกอบด้านการปกป้องจึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้เรียนสามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างปลอดภัยและยั่งยืน (Ribble, 2015: 49)

2. บทบาทของครูในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดิจิทัล

ครูสังคมศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการแปลงแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัลสู่การปฏิบัติในห้องเรียน โดยต้องบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับจริยธรรมออนไลน์ (Digital Ethics) และความรับผิดชอบทางดิจิทัลเข้าไปในทุกสาระการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ ไม่จำกัดเฉพาะรายวิชาใดรายวิชาหนึ่ง

ตัวอย่างเช่น การสอนเรื่องกฎหมายลิขสิทธิ์และทรัพย์สินทางปัญญาในสาระหน้าที่พลเมืองช่วยให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าของผลงานผู้อื่นและการใช้สื่ออย่างถูกต้องตามกฎหมาย การสอนเรื่องการตรวจสอบข่าวปลอมและการคิดเชิงวิพากษ์ในสาระเหตุการณ์ปัจจุบัน ช่วยเสริมสร้างความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและรับผิดชอบต่อสังคม ขณะที่การอภิปรายประเด็น Cyberbullying การใช้ถ้อยคำรุนแรง และความเกลียดชังในโลกออนไลน์ในสาระศาสนาและจริยธรรม จะช่วยหล่อหลอมจิตสำนึกด้านคุณธรรมและความเมตตาในบริบทดิจิทัล

นอกจากนี้ บทบาทของครูมิได้จำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดความรู้ หากแต่ต้องทำหน้าที่เป็น “แบบอย่างของพลเมืองดิจิทัล” (Digital Role Model) โดยแสดงพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม เคารพสิทธิผู้อื่น และใช้สื่อดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาสังคม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เช่น การอภิปรายออนไลน์อย่างมีเหตุผล การทำโครงการรณรงค์สังคมผ่านสื่อดิจิทัล หรือการใช้สื่อออนไลน์เพื่อแก้ปัญหาชุมชน จะช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง

การสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล (Digital Resilience) จึงเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในยุคปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์ มีวิจารณญาณ และรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมโดยรวม อันสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของวิชาสังคมศึกษาที่มุ่งพัฒนาพลเมืองคุณภาพในโลกที่เชื่อมโยงกันอย่างไร้พรมแดน (ทัศนา หนูทวี, 2567: 66; พระมหาโกศล มาดี, 2567: 1713)

สรุปได้ว่า การสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งในโลกจริงและโลกออนไลน์ กรอบแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัลประกอบด้วย การเคารพ ความรู้ และการปกป้อง ซึ่งช่วยเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในพื้นที่ดิจิทัล ครูสังคมศึกษามีบทบาทสำคัญในการบูรณาการจริยธรรมดิจิทัลและการรู้เท่าทันสื่อเข้าสู่การเรียนรู้ พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงปฏิบัติจะช่วยหล่อหลอมภูมิคุ้มกันทางดิจิทัลและพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองคุณภาพที่พร้อมรับผิดชอบต่อสังคมโลกที่เชื่อมโยงกันอย่างไร้พรมแดน

การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาการสอน

เพื่อให้การพัฒนาการเรียนการสอนมีความยั่งยืนและมีหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-based) ครูสังคมศึกษาในยุคดิจิทัลต้องสวมบทบาทเป็น “นักวิจัย” (Teacher as Researcher) โดยไม่มองว่าการสอนและการวิจัยเป็นเรื่องแยกจากกัน แต่เป็นกระบวนการเดียวกันที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน การใช้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาแนวทางการเรียนรู้จะช่วยยกระดับความเป็นวิชาชีพครูสู่การเป็น “ครูมืออาชีพ” อย่างแท้จริง

1. การวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาผู้เรียน

การทำวิจัยในชั้นเรียน (Classroom Action Research: CAR) เป็นกระบวนการสืบเสาะหาความรู้ที่เป็นระบบ โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในบริบทของห้องเรียน หรือเพื่อพัฒนานวัตกรรมที่ช่วยยกระดับผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน กระบวนการนี้เริ่มต้นจากการ วิเคราะห์สภาพปัญหา (Problem Analysis) อย่างรอบด้าน เช่น การที่ผู้เรียนขาดทักษะการคิดวิเคราะห์ในวิชาประวัติศาสตร์ หรือมีเจตคติเชิงลบต่อหน้าที่พลเมือง จากนั้นครูจึงนำทฤษฎีการเรียนรู้ (เช่น Constructivism) มาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิด และออกแบบ นวัตกรรม หรือวิธีการสอนใหม่ๆ (เช่น การใช้เกมมิฟิเคชัน หรือชุดการสอนออนไลน์) เพื่อนำมาทดลองใช้แก้ปัญหาดังกล่าว (ชนันภรณ์ อารีกุล, 2561: 24)

หัวใจสำคัญของการวิจัยในชั้นเรียน คือ วงจรการทำงานแบบ PAOR (Plan, Act, Observe, Reflect) กล่าวคือ Plan (วางแผน) กำหนดปัญหาวิจัยและออกแบบนวัตกรรม Act (ปฏิบัติ) นำนวัตกรรมลงสู่การปฏิบัติจริงในห้องเรียน Observe (สังเกต) เก็บรวบรวมข้อมูลผลการใช้นวัตกรรมอย่างเป็นระบบ Reflect (สะท้อนผล) วิเคราะห์และสรุปผลเพื่อนำไปปรับปรุงการสอนในรอบต่อไป

กระบวนการนี้จะช่วยเปลี่ยน “ความรู้สึกรู้สึก” ของครู ให้กลายเป็น “ข้อเท็จจริง” ที่พิสูจน์ได้ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างตรงจุดและยั่งยืน (มนตรี วงษ์สะพาน, 2563: 86-88)

2. การประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment)

ในยุคที่สังคมศึกษาเน้นการสร้างสมรรถนะ (Competency) การวัดผลด้วยข้อสอบปรนัยเพียงอย่างเดียวไม่สามารถสะท้อนความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียนได้อีกต่อไป การวิจัยทางการสอนจึงต้องควบคู่ไปกับ การประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment) ซึ่งเป็นการประเมินกระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติงานของผู้เรียนในสถานการณ์ที่สอดคล้องกับชีวิตจริง โดยมุ่งเน้น การประเมินเพื่อพัฒนา (Assessment for Learning) มากกว่าการตัดสินผลได้ตกเพียงอย่างเดียว

เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินต้องมีความหลากหลายและมีคุณภาพ (Reliability & Validity) เพื่อให้มั่นใจว่าผลการประเมินนั้นสะท้อนความเป็นจริง เช่น แฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio) เพื่อให้เห็นพัฒนาการของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง การสังเกตพฤติกรรม (Observation) เพื่อประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์และการทำงานร่วมกัน การประเมินภาคปฏิบัติ (Performance Assessment) เช่น การนำเสนอ โครงงาน หรือการโต้เถียง โดยใช้ เกณฑ์การให้คะแนน (Rubrics) ที่ชัดเจนเป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินคุณภาพ สิ่งสำคัญที่สุด คือ การนำผลการประเมินมาใช้ในการให้ ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) แก่ผู้เรียนอย่างทันท่วงที เพื่อให้ผู้เรียนรับรู้จุดเด่นและจุดที่ต้องพัฒนาของตนเอง ซึ่งถือเป็นเรื่องของการเรียนรู้ที่ยั่งยืน (วิเชียร อินทรสมพันธ์ และคณะ, 2568: 85-108; สุภากร สิทธิโชค, 2564: 171)

สรุปได้ว่า การวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน สังคมศึกษาอย่างยั่งยืน โดยครูต้องทำหน้าที่เป็นนักวิจัยที่บูรณาการการสอนและการวิจัยเข้าด้วยกัน การใช้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนา นวัตกรรม การเรียนรู้ช่วยยกระดับผลสัมฤทธิ์และสมรรถนะของผู้เรียนอย่างตรงจุด วงจรการวิจัยแบบ PAOR ช่วยให้การพัฒนาการสอนมีความเป็นระบบ และมีหลักฐานเชิงประจักษ์ควบคู่กับการประเมินผลตามสภาพจริง การใช้เครื่องมือประเมินที่หลากหลาย และมีคุณภาพร่วมกับการให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างต่อเนื่อง จะส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึกและการพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการวิจัยในชั้นเรียน และการประเมินผลตามสภาพจริง

ประเด็น เปรียบเทียบ	การวิจัยในชั้นเรียน (Classroom Action Research)	การประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment)
เป้าหมายหลัก	เพื่อ แก้ ปัญหา หรือ พัฒนา กระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มี ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Focus on Process Improvement)	เพื่อ ตรวจสอบ และ สะท้อน ความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียนใน สถานการณ์จริง (Focus on Student Performance)
จุดเน้น	เน้น การหา “ คำตอบ ” หรือ “ นวัตกรรม ” ที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา การเรียนรู้	เน้น การให้ “ ข้อมูลย้อนกลับ ” (Feedback) เพื่อ พัฒนา ผู้เรียน รายบุคคล
กระบวนการ	เป็นวงจรระบบ: วางแผน (Plan) ปฏิบัติ (Act) สังเกต (Observe) สะท้อนผล (Reflect)	เป็นกระบวนการต่อเนื่อง: กำหนด ภาระงาน ปฏิบัติงาน วัดผลด้วย เครื่องมือ ให้ผลสะท้อนกลับ
เครื่องมือหลัก	นวัตกรรมการสอน (สื่อ, รูปแบบการ สอน), แบบสอบถาม, แบบสัมภาษณ์	รูบริก (Rubrics), แฟ้มสะสมงาน (Portfolio), แบบ สังเกต, การ ประเมินตนเอง
ผลลัพธ์ที่ได้	องค์ความรู้ใหม่, แนวทางการสอนใหม่, หรือนวัตกรรมที่ผ่านการพิสูจน์แล้ว	ข้อมูลพัฒนาการของผู้เรียน, ระดับ สมรรถนะ, และแนวทางปรับปรุง ตนเองของผู้เรียน
บทบาทครู	นักวิจัย / นักแก้ปัญหา (Researcher / Problem Solver)	นักประเมิน / โค้ช (Evaluator / Coach)

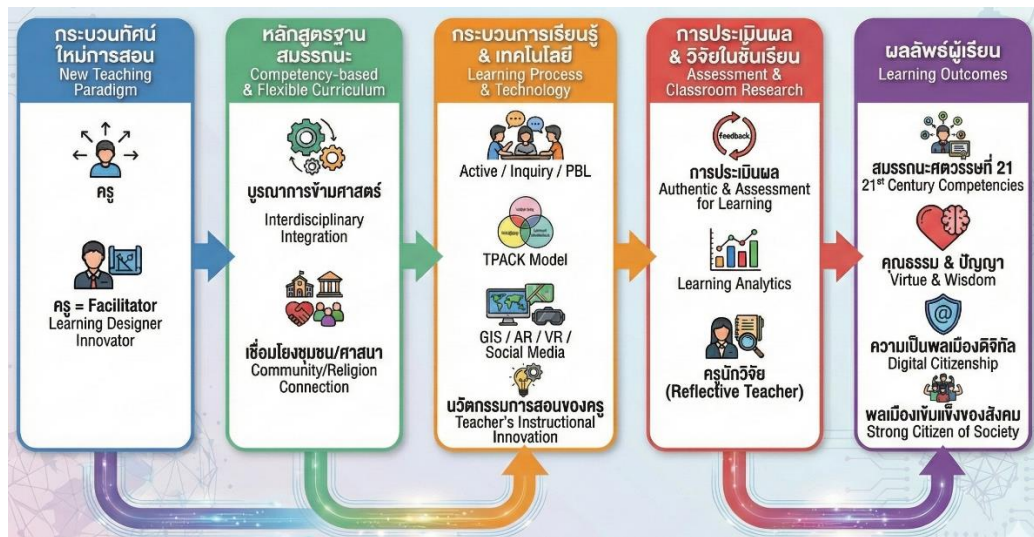
สรุป

บทความวิชาการนี้ได้เสนอนัยสำคัญของการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาในบริบทแห่งศตวรรษที่ 21 มิได้จำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือหน้าที่พลเมืองในรูปแบบจารีตนิยมอีกต่อไป หากแต่เป็นการกิจอันท้าทายในการพลิกโฉมกระบวนการทางวิชาการ (Academic Paradigm Shift) เพื่อรองรับพลวัตของโลกยุคดิจิทัลที่มีความผันผวนและซับซ้อน (VUCA World) จากการสังเคราะห์องค์ความรู้พบว่า ครูสังคมศึกษาต้องก้าวข้ามบทบาทจากผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาเพียงฝ่ายเดียว (Instructor) ไปสู่การเป็น “วิศวกรทางปัญญา” หรือผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) ที่มีความเชี่ยวชาญในการบูรณาการศาสตร์การสอนเข้ากับเทคโนโลยีดิจิทัล (TPACK) อย่างกลมกลืน โดยยึดหลักการสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ขั้นสูงและสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง (Constructivism) ควบคู่ไปกับการปลูกฝังความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) ที่เปี่ยมด้วยวิจรรณญาณทางจริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และการรู้เท่าทันสื่อสารสนเทศ นอกจากนี้ กระบวนการวัดและประเมินผลจำต้องปรับเปลี่ยนไปสู่การประเมินตามสภาพจริง (Authentic Assessment) ที่สะท้อนสมรรถนะของผู้เรียนอย่างรอบด้าน ทั้งมิติพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย เพื่อให้มั่นใจว่าผู้เรียนมิใช่เพียงผู้มีความรู้ทางเทคนิคเท่านั้น แต่ยังเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมด้วยภูมิคุ้มกันทางปัญญา สามารถ

ดำรงตนอยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัลได้อย่างชาญฉลาด สันติ และยั่งยืน ซึ่งถือเป็น
จุดหมายสูงสุดแห่งวิชาชีพครูสังคมศึกษาในยุคสมัยแห่งความพลิกผันนี้

องค์ความรู้ที่ได้

จากการสังเคราะห์เนื้อหาทั้งหมด สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้ในลักษณะ โมเดลการสอน
สังคมศึกษาในยุคดิจิทัล ซึ่งเชื่อมโยง กระบวนทัศน์การสอน หลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ เทคโนโลยี
และผลลัพธ์ผู้เรียน เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ดังแผนภาพเชิงแนวคิดต่อไปนี้

ภาพที่ 1 “โมเดลการสอนสังคมศึกษาในยุคดิจิทัล”

1. กระบวนทัศน์ใหม่ของการสอนสังคมศึกษา

การปรับแนวคิดกระบวนทัศน์การสอนในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่า “ครู” เป็นกลไกศูนย์กลาง
ของการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ไม่ใช่เพียงผู้ปฏิบัติตามหลักสูตร แต่เป็นผู้ออกแบบ ขับเคลื่อน และ
สร้างคุณค่าให้กับการเรียนรู้ การเปลี่ยนบทบาทจาก Instructor ไปสู่ Facilitator, Learning Designer
และ Innovator จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการยกระดับการสอนสังคมศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อความท้าทาย
ของสังคมดิจิทัล และนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองคุณภาพในศตวรรษที่ 21 อย่างแท้จริง

2. หลักสูตรฐานสมรรถนะและความยืดหยุ่น

โมเดลสะท้อนให้เห็นว่า หลักสูตรเป็น “โครงสร้างรองรับ” ของการเปลี่ยนแปลงทั้งหมด
หลักสูตรสังคมศึกษายุคใหม่ต้องยืดหยุ่น เน้นสมรรถนะ และเปิดพื้นที่ให้บูรณาการข้ามศาสตร์ เชื่อมโยง
กับบริบทชุมชน อัตลักษณ์ท้องถิ่น และคุณค่าทางศาสนา เพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายต่อชีวิตผู้เรียน

3. กระบวนการเรียนรู้และเทคโนโลยีดิจิทัล

องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ เทคโนโลยีไม่ใช่เป้าหมาย แต่เป็น “เครื่องมือเชิงกลยุทธ์” ในการ
ยกระดับการเรียนรู้ การใช้ TPACK Model การเรียนรู้เชิงรุก เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ สื่อสังคมออนไลน์
และเทคโนโลยีเสมือนจริง ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ทันสมัย และ
เชื่อมโยงโลกจริงกับโลกดิจิทัล

4. การประเมินผลและการวิจัยในชั้นเรียน

โมเดลชี้ให้เห็นว่า การประเมินผลต้องพัฒนาไปพร้อมกับการสอน โดยเน้นการประเมินตามสภาพจริง การประเมินเพื่อพัฒนา และการใช้ข้อมูลการเรียนรู้ (Learning Analytics) ครูในฐานะนักวิจัยจะสามารถใช้ผลการประเมินเพื่อสะท้อน ปรับปรุง และพัฒนาการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

5. ผลลัพธ์สูงสุดของผู้เรียนและสังคม

องค์ความรู้ปลายทางของโมเดล คือ การพัฒนาผู้เรียนให้เป็น (1) ผู้มีสมรรถนะศตวรรษที่ 21 (2) ผู้มีปัญญาและคุณธรรมควบคู่กัน (3) พลเมืองดิจิทัลที่รู้เท่าทัน รับผิดชอบ และเคารพผู้อื่น และ (4) พลเมืองคุณภาพที่สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอย่างสันติและยั่งยืน

โมเดลองค์ความรู้ที่ได้แสดงให้เห็นว่า การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นระบบองค์รวม (Holistic System) ที่ทุกองค์ประกอบเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกัน ตั้งแต่บริบทโลก แนวคิดการสอน หลักสูตร เทคโนโลยี การประเมินผล ไปจนถึงผลลัพธ์ผู้เรียน หากขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง การพัฒนาคุณภาพการศึกษาจะไม่สมบูรณ์

บรรณานุกรม

- เจษฎาภรณ์ รันศรี และคณะ. (2567). การพัฒนานวัตกรรมทางการสอนสังคมศึกษาเพื่อนักศึกษาวิชาชีพครูยุคดิจิทัล. *วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 21(3): 1-13.
- ชนันภรณ์ อารีกุล. (2561). *การวิจัยทางสังคมศึกษา (Social Studies Research)*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.
- ฐากร สิทธิโชค. (2564). *แนวทางการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษายุคใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทัศน หนูทวี. (2567). บริบทการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในยุคดิจิทัล. *Journal of Buddhist Education and Research*, 11(4): 64-79.
- ทิพย์ ชันแก้ว. (2561). *การพัฒนาทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์สำหรับครู*. บุรีรัมย์: วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เนาวรัตน์ หอมขจร. (2566). การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจัดการเรียนรู้ด้านภูมิศาสตร์: ความท้าทายสำหรับครูสังคมศึกษา. *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*, 11(3): 97-110.
- พลพีระ วงศ์พรประทีป. (2567). ครูสังคมศึกษากับผู้เรียนในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง. *วารสารนานาชาติมหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 14(3): 128-161.
- พระมหาโกศล มาติ. (2567). การเรียนการสอนสังคมศึกษาในยุคดิจิทัลของครูสอนสังคมศึกษา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 6(6): 1709-1716.
- พระมหาโยธิน มหาวิโร และคณะ. (2564). กลยุทธ์การสอนสังคมศึกษาในบริบทยุคเศรษฐกิจดิจิทัล. *วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์*, 6(3): 89-104.
- มนตรี วงษ์สะพาน. (2564). *การออกแบบและการพัฒนาหลักสูตร*. มหาสารคาม: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิเชียร อินทรสมพันธ์, สิริกร โตสติ และจิตยา สิทธิโสภาสกุล. (2565). *การวิจัยและพัฒนา นวัตกรรม การเรียนรู้ (Learning Innovation Research and Development)*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

- วิเชียร อินทรสมพันธ์, เพชราวดี จงประดับเกียรติ และคณะ. (2568). *การวัดและประเมินผลการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- ศุณิสา ทดลา และคณะ. (2563). *ปรัชญาการศึกษา (Philosophy of Education)*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- สุทธิพร แท่นทอง. (2564). การสอนสังคมศึกษากับการพัฒนาความเป็นพลเมืองยุคดิจิทัล. *วารสารศึกษาศาสตร์ มจร*, 9(1): 13-24.
- แสงสุรีย์ ทองขาว และคณะ. (2566). บทบาทครูไทยกับเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการจัดการศึกษา. *วารสารมจร การพัฒนาสังคม*, 8(3): 43-56.
- Ribble, M. (2015). *Digital Citizenship in Schools: Nine Elements all student should know*. 3rd ed. Washington DC: International Society for Technology in Education.